

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

רביעאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת בהר

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ב לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתנו שטוחה לפני המעיינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף קטע מתוך ספר
"שנות חיים" (כת"י) של רבינו שליט"א בענייני אריכות
ימים

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת בהר

מפתח העניינים

מצות שמיטין ויובלות / עתות פקידה לישראל הופכים ח"ו להיות עת צרה ליעקב אם אין ראויים לכך / שנת ת"ח היתה עת פקידה לישראל והתהפכה להיות שעת גזירה / אין תרופה למכתנו כי אם בעסק התורה / אין לך דבר המחליש את כח הסטרא אחרא כי אם עסק התורה / הודאתו של השטן לרבי שמשון מאוסטרופולי הי"ד / פעולתו של החתם סופר למנוע את ההלשנה על תלמידי ישיבתו / חובתנו להוסיף ולהרבות תורה בכמות ובאיכות

מפתח חידושי תורה

- א. בענין סמיכות יובל למכירה..... טז
- ב. בענין ישראל יזכו לגאולת עולם גם כשלא יהיו ראויים..... יט
- ג. בענין לא תעבוד בו עבודת עבד..... כ
- ד. בענין עבד כנעני..... כא
- ה. בענין שלא עשני עבד עבד עברי או כנעני..... כג

מפתח חידושי סוגיות

- א. בענין פטירת תלמידי רבי עקיבא..... כה
- ב. בענין פרו ורבו בעת הגזירות רח"ל..... כח

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

מצות שמיטין ויובלות

בעזרת ה' יתברך נראה לעיני ולהתבונן בפרשת השבוע, פרשת בהר.

הפרשה פותחת בענין השמיטה: וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה'. שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה. ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' וכו'.

וכך לשון הרמב"ם בהלכות מלכים (פי"א, א), "כשמלך המשיח מהרה יתגלה, 'חוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם', ואחד הדברים שיעשה - שיחזיר שמיטין ויובלות. ואחרי ענין השמיטה, כתוב: וספרת לך שבע שבתות שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שנות השנים תשע וארבעים שנה, ואחרי ארבעים ותשע השנים הללו מגיע היובל, וקדשתם את שנת החמישים, וכפירוש רש"י שכשנכנסת השנה הזו עומדים בית דין ומקדשים אותה ומכריזים ואומרים 'מקודשת השנה'".

'וקראתם דרור בארץ', היינו שעבדים יוצאים לחירות, בין עבד שמלאו לו שש שנים משנמכר ובין עבד שנרצע, שניהם חוזרים לרשות עצמם. **'ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו...** בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו'.

פשט המקרא ידוע, ששנת היובל היא שנה מקודשת בידי בית דין, ואין זורעים אין קוצרים ואין בוצרים את היובל, כי אם 'קודש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה', וכל פרטי המצוה ידועים ומבוארים. והנה, טעמא דקרא לא דרשינן, אבל רבותינו הקדמונים, כבעל החינוך ועוד, מבארים בדרך מוסר מה הטעם שאכן אנו שובתים בכל שבע שנים ופעם בחמישים שנה, בשנת היובל, כידוע וכמפורסם.

עתות פקידה לישראל חופכים ח"ו לחיות עת צרה ליעקב אם אין ראויים לכך

ידוע ומפורסם שהיו לבית ישראל זמנים הרבה שהיו 'עת פקודה'. הווי אומר, זמנים שהיו מוכשרים מזומנים וראויים שתהיה בהם הגאולה והישועה לישראל, אלא שבנו תליא מילתא. אם אכן בית ישראל היו מכשירים את עצמם ואת מעשיהם להיות ראויים לגאולה, אכן בזמן המסוגל ההוא היתה באה הישועה לישראל. אבל אם ח"ו לא הכשרנו מעשינו ולא חזרנו בתשובה כדבעי ולא צידקנו עצמנו, אז אותו הזמן שהיה מסוגל לישועה, התהפך להיות עת צרה ליעקב, חלילה.

כך לימדונו רבותינו הראשונים כמלאכים, וכך כתב בחידושי הריטב"א, שהיה מרביתנו הראשונים מתלמידי הרשב"א לפני למעלה משבע מאות שנה, בחידושי למסכת עבודה זרה (דף ט:). כל עת שהיתה ראויה להיות זמן ישועה, אם היינו מתאמצים בתורה, בתשובה,

בעשיית חסד, אכן היתה העת הזו עת גאולה. אבל אם חלילה החמצנו את השעה בסיבתנו כי לא עשינו די ולא התאמצנו מספיק בשביל להכין את עצמנו לגאולה מאיזו סיבה שתהיה, בין אם זה בשוגג, באונס או בלי דעת, ובין אם זה ברצון, לא די שלא תהיה העת הזו עת ישועה, אלא אדרבה, הופכת העת הזו להיות עת צרה ליעקב, ממנה נוושע.

רק בהשתדלותנו ורק בנו תלויה שעת הגאולה. וכמו שמבואר בגמרא בסנהדרין (צח). שפעם פגש רבי יהושע בן לוי את מלך המשיח ושאל אותו 'מתי תבוא', עד מתי תתמשך הגלות השחורה הזו, וענה לו מלך המשיח, 'היום', וחלף ועבר היום, עם שקיעה של רבינו תם, ואיננו. ולכאורה, הרי הוא אמר שיבוא היום, ולמה לא בא?! וכי הטעה אותו?! - ודאי שלא. אלא שכך אמר לו מלך המשיח, 'היום' - אם בקולו תשמעו, אם אכן בקול ה' יתברך תשמעו, אבוא היום, מיד ולאחר.

הצדיק רבי מנשה לוי זצ"ל שהיה עושה את הסליחות בכל יום שלישי בכותל המערבי בבכיות ובתחנונים, היה מעורר את הציבור במוסרים הנוקבים את הלב. והוא היה אומר תמיד, "הכנה - אנחנו צריכים לעשות, כי בשמים תמיד מוכנים". בשמים אין צורך להכין דבר ותמיד הכל מוכן ומזומן, אבל אנחנו שאנו קרוצי חומר, בשר ודם, מוכרחים להכין את עצמנו כדי שנהיה ראויים.

שנת ת"ח היתה עת פקידה לישראל והתחפכה להיות שעת גזירה

בשביל מה אנו מזכירים ענין זה עכשיו?!

רבינו הרמח"ל כותב בהקדמת ספרו מסילת ישרים, שאין התועלת הנלקט מזה החיבור יהיה בקריאה פעם אחת, ומי שרוצה שהדברים יפעלו אצלו שינוי, יחדרו ויחקקו בעומק לבו, עליו לשנן לחזור ולהתמיד באותם יסודות, אותם רעיונות ואותם מוסרים. וכך אמר הגר"א באגרתו הידועה, שלימוד המוסר הרי הוא כמו שמכים באבן פעם אחר פעם, עד שהאבן נבקעת והדברים חודרים פנימה ועושים פרי לטובה.

לכן, הגם שהדברים ידועים ומפורסמים, נחזור על הדברים שוב. ידוע ומפורסם בכל בית ישראל, שהיתה שנה אחת מיוחדת ומסויימת, שהיתה מוכשרת ומזומנת מאד מאד להיות עת גאולה וישועה לעם ישראל. איזו שנה?! - שנת ת"ח, לפני כשלוש מאות ושבעים שנה.

וכך דורש בספר הזהר הקדוש (ח"א קלט): **רבי אלעזר בן ערך** הוה יתיב, אחד מגדולי רבותינו, רבי אלעזר בן ערך, היה יושב, והוה קמצטער בנפשיה, היה שרוי בצער ועגמת נפש. וכשאדם שרוי בצער ובכאב, הצער ניכר על פניו. על קמיה רבי יהושע, נכנס אצלו התנא האלוקי רבי יהושע, חכימא דיהודאי (בכורות ה:), וראה את רבי אלעזר כשהוא יושב ומצטער.

אמר ליה חיוז נהירו דבוצינא דעלמא למה חשוכא, אתה, שאתה מאור העולם המאיר לארץ ולדרים עליה בתורתך ובחכמתך, שהרי אתה הוא כמעין המתגבר (אבות פ"ב, ח), אני רואה על פניך שאתה בצער, וה'נהירו', האור הזה 'חשוכא', חשוך. על מה ולמה?!

אמר ליה, השיב לו רבי אלעזר בן ערך לרבי יהושע, אתה יודע למה אני כה מצטער?! **אנא חמי מה דאתערו חברנא מארי מתניתא** אני רואה מה שחברינו, רבותינו התנאים הקדושים בעלי המשנה, דשרי עליהו רוח קדישין, אין לנו שום ציור להבין בשכלנו הפעוט מי היו רבותינו התנאים, מי הוא רבי מאיר, מי הוא רבי יהודה ומי הוא רבי יוסי, ומי הם רבותיהם, כגון התנא האלוקי רבי עקיבא. אם על האמוראים שהיו בדור אחרי התנאים ולא הגיעו למדרגתם, עליהם העיד התלמוד ואמר שהיו מחיי מתים, כמו שאמרו בגמרא בבבא קמא (דף קיז:) על רבי יוחנן, ו'זוטי דאיכא בנייכו מחיה מתים' (עבודה זרה י:), הקטן שברבותינו היה בגדר הזה של מחיה מתים, מי יוכל לתאר ולשער את גודל קדושתם, מעלתם הנשגבה וחסידותם של רבותינו התנאים בעלי המשנה, והם צפו ברוח קדשם ודברו על מה שעתיד להיות בדורות הבאים ואמרו, **דבאלף שתייתי, באלף השישי, לזמן ארבע מאות ותמניא שנין, שנת ת"ח, בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו**. דורש רבי אלעזר את הפסוק שלנו, 'בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו', 'הזאת' בגימטריא חמשת אלפים ארבע מאות ושמונה, ובשנה הזאת 'תשובו איש אל אחוזתו', הזמן הזה הוא עת ראוי ומוכן לגאולת עולמים.

לדאבונו הרב, אנחנו יודעים שהרבה שנים עברו מאז שנת ת"ח, ולא נגאלנו. ולא די בזה, אלא שבאותה השנה, שנת ת"ח, פרץ מרד הקוזקים ברוסיה, כשראש הקוזקים הארור יש"ו פתח במרד ומלחמה נגד הצאר הרוסי, וכידוע וכמפורסם, בכל פעם ששני גויים מתקוטטים, היהודי הוא זה שמקבל את המכות. בשנה הזו היתה עת צרה איומה לבית ישראל, ובעוונות הרבים נהרגו בשנה הזו למעלה מרבע מליון יהודים במיתות קשות ואכזריות על קדושת שמו יתברך, כידוע בספרי קורות הימים. אחד הרבנים באותה התקופה, רבי נתן נטע הנובר זצ"ל, חיבר חיבור בשם 'יוון מצולה' ובו הוא מתאר כטיפה מן הים מה עבר עליהם באותה התקופה, אלו הריגות, אלו פוגרומים מאוקראינה בדרום ועד ליטא בצפון, ואיזה תשפוכת של נהרות דם. וגם הוא עצמו נהרג לבסוף באותם הגזירות.

קשה מאד לקרוא את החיבור הזה, 'יוון מצולה'. סיפר לי משהו שפעם בא לידו הקונטרס הזה והוא קרא אותו, והתעלף כפשטו, ממקרא מה שעבר אז על בית ישראל, מהגזירות האכזריות ומכוס התרעלה ששתו אז אחינו בני ישראל.

הוא שאמרו רבותינו. אם היינו זוכים, היתה השנה הזו שנת ת"ח שנת גאולה ופקידה, כמו שאמר הזהר הקדוש, ובשנה הזו היה מתקיים 'תשובו איש אל אחוזתו'. אבל מאחר ולא זכינו, התהפכה העת הזו לעת צרה, זמן של צער ומכאוב לבית ישראל.

וכך הוא במשך כל הדורות כולם. שמעתי שהגאון מלבי"ם זצ"ל שהיה בדורו מגדולי דורו וכתב חיבור נפלא על התורה, כתב בחיבורו על דניאל שלפי מה שיוצא בחשבוננו הזמן שיהיה בו עת פקודה, זמן הראוי לנו לגאולה, יהיה בשנת תרפ"ח או תרפ"ט. ולבסוף מה היה בשנים הללו? - גזירות ופרעות קשות והריגות בחברון ועוד, ודם ישראל נשפך אז כמים. כיון שכל פעם שהוא זמן מוצלח ומסוגל לגאולה, אם חוזרים אנו בתשובה ועמלים בעסק התורה כדבעי, אזי אכן זמן קא גרים להיות זמן ישועה לישראל, אבל אם חלילה החמיצו את השעה הזו, מתהפכת השעה להיות עת צרה לישראל רח"ל.

בגזירות הנוראות שהיו בשנת ת"ח נחרבו קהילות שלימות. ולכן כותב המגן אברהם בהלכות תעניות (סימן תקס"ח ס"ק י') שחכמי הדור ההוא - שהיה דור דעה והיו בו גדולי עולם, רבינו הש"ך ורבינו הט"ז, והם עצמם נאלצו לברוח ולנוס מאימת הקוזקים, וגם הגאון רבי משה רבקה בעל באר הגולה על שלחן ערוך כותב אלו תלאות עברו עליו שנאלץ לברוח מווילנא עד שבא לאמסטרדם - קבעו לעשות תענית על הרג החכמים וחורבן קהילות הקדש. מה התאריך שקבעו חכמי הדור ההוא שתהיה בו התענית?! כ' בסיון. ויום זה לעולם לא יחול בשבת, וכן סידרו סליחות ליום זה (מודפס בסידורי בני אשכנז) ואני יודע ומכיר יראים ושלמים שבכל שנה כשמויע התאריך הזה, עושים תענית על הרג הצדיקים ועל חורבן הקהילות ודם ישראל שנשפך כמים.

אין תרופה למכתנו כי אם בעסק התורה

בין אותם קדושי עליון שקדשו שם שמים אז בשנת ת"ח ונהרגו על קידוש ה', היה הגאון המקובל הגדול רבי שמשון אוסטרופלער זצ"ל, מחבר הספרים 'דן ידיו', 'מחנה דן' ועוד. הוא היה איש אלקים קדוש ונורא, וכולם מכירים את האגרת שכתב לומר בערב פסח, שבסופה הוא מבטיח שכל מי שיקרא את האגרת הזו בערב פסח תעלה לו שנתו, ורבים עברו צרות קשות ורעות וניצלו מהם בכח הסגולה הזו.

רבינו הרמח"ל ז"ל במאמר 'דרך עץ חיים' כותב בזה הלשון: **הנה ממאמרים אלו, שכתב והביא שם בקונטרס דרך עץ חיים מדברי רבותינו בגמרא ובמדרשים, תבין ותשכיל בשכלך הוזה, כל אחד ואחד מאתנו שילמד את הדברים ויתבונן בהם יבין, כי אין תרופה למכתנו כי אם בעסק התורה.** הלוואי והיה המשפט הזה חקוק על לוח לבנו, שלא נשכח אותו

א. בזמן שנהרג, ישב רבי שמשון בבית המדרש כשהוא עטוף בטליתו ומוכתר בתפילין, ועסק בתורה בעמל וביגיעה. ואז נכנס לבית המדרש קוזק רוצח וראה איך שהרב יושב בטלית ותפילין ועוסק בתורה, וחרה לו הדבר הזה. בא הגוי הארור מאחורי הרב ודקר אותו ברומח עד שהגיעה להב הסכין לקשר תפילין של ראש, ואז יצאה נשמתו בקדושה ובטהרה, ה' יקום דמו.

לרגע. בית ישראל סבל וסובל הרבה מכות, והמכה בה"א הידיעה היא חורבן הבית, נוטל כבוד מבית חיינו, כשבית המקדש נחרב הרי זה כמו שלקחו מאדם את הלב שלו. וכי הוא יכול להמשיך לחיות?! מבית המקדש בא ויורד כל השפע, הן השפע הרוחני והן השפע הגשמי, ומהרגע שנחרב בית המקדש וגלינו מארץ הקדש, הרי אנחנו כל הזמן בגדר גוסס.

ומה הרפואה למכה שלנו?! אומר הרמח"ל זצ"ל, אין תרופה למכתנו כי אם בעסק התורה. לכל אחד ואחד מאתנו בלי יוצא מן הכלל, יש שייכות ואחיזה בתורה, וכל אחד בישראל, מהגדול שבגדולים עד הקטן שבקטנים, כולם יש להם חלק בתורה. לכך אמר הפסוק (דברים לג, ד) 'תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב', כי כל מי שהוא בגדר של 'קהילת יעקב' ומכלל ישראל הוא, יהיה מי שיהיה ובאיזה מצב שיהיה, יש לו שייכות לתורה הקדושה.

ולכן, הוסיפו הקדמונים (רבינו בחיי ועוד), כתוב כאן 'קהילת יעקב' ולא 'קהילת ישראל'. משום שמה ההבדל בין 'יעקב' ל'ישראל'?! 'ישראל' הוא הבחינה הגבוהה של כלל ישראל, אותיות 'לי ראש', נשא ומרומם, ולעומת זה יש את הבחינה הנמוכה והפחותה מישראל, והיא 'יעקב', אותיות יו"ד 'עקב', הנמצא למטה. בא הפסוק ואומר 'תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב', גם אלו שהם יותר נמוכים, גם להם יש חלק ואחיזה ונחלה במצוה הזו של תלמוד תורה, בלי יוצא מן הכלל ובלי מקום לתרץ שום תירוצים.

מי שלבו סוער עליו ואכפת לו מהמצב של בית ישראל ומחפש הוא תרופה למכות שהוכינו, עליו לדעת ולזכור שיש רק רפואה אחת. **תבין ותשכיל בשכלך הוך כי אין תרופה למכתנו כי אם בעסק התורה**, כלשון הרמח"ל. אם אומר הרמח"ל שאין תרופה למכתנו כי אם בעסק התורה, פירוש הדברים הוא שאכן, אין שום תרופה אחרת. אל לך להתחכם ולומר 'לי יש מהלך משלי', 'לי יש עצות ותחבולות אחרות לפי דרכי' וכיוצא בזה, כי אין שום תרופה אחרת מלבד עסק התורה.

אין לך דבר המחליש את כח הסטרא אחרא כי אם עסק התורה

וממשיך הרמח"ל ומוסיף עוד ענין עמוק, ואין לך דבר המחליש כח הסטרא אחרא כי אם עסק התורה. הכלל הראשון בכל מלחמה הוא 'דע את האויב'. תכיר את מי שעומד מולך, ותחקור מאיפה הוא שואב את הכח שלו ומהן נקודות התורפה שלו, שאם תצליח לפגוע בהם יחלש האויב ויוכרע בקרב. האויב שלנו הוא הס"מ, הסטרא אחרא, ואם אנחנו רוצים לפגוע בו ולחסל אותו, עלינו לדעת שהדבר שיפגע בנקודת הכח שלו ויחליש אותו עד שנוכל להכריע אותו, הוא עסק התורה.

ואבהוין דכולהו, מה שילמד אותנו על הדבר הזה יותר מכל, היא המלחמה הראשונה של בית ישראל שהתרחשה בימים האלה, בשנת ב' אלפים תמ"ח, כשיצאו ישראל

ממצרים בדרכם להר סיני לקבל את התורה. באותם חמישים הימים כשהם הולכים להר סיני ומכינים את עצמם לקבלת התורה, באה על ישראל המלחמה הראשונה, מלחמת עמלק.

והמלחמה הזו, מלחמה נוראה היתה. רבותינו בספר הזהר הפליגו בה הרבה ואמרו (פרשת בשלח דף סה:) **אמר רבי שמעון, וכי קלה היא בעיניך מלחמה זו שבא עמלק להלחם עם ישראל?! דע, אומר רבי שמעון, שלא היתה כדוגמתה מאז בריאת העולם ולא תהיה כמותה עד סוף כל הדורות, ואפילו בזמן מלחמת גוג ומגוג.**

עמלק מגיע להלחם עם בית ישראל. ולמה הוא בא דווקא עכשיו?! בגלל שהוא יודע שהנשק של כלל ישראל מול הסטרא אחרא הוא התורה, והוא יודע שכלל ישראל יצאו מעול מלכות פרעה ונכנסים לעול מלכות הבורא יתברך ועכשיו עושים את דרכם לקבל את התורה. עמלק יודע נאמנה שברגע שכלל ישראל מקבלים את התורה הרי הוא אבוד לגמרי, ולכן התאמץ ובא, וכמו שאמרו רבותינו (מכילתא סוף בשלח, ומדרש תנחומא פרשת כי תצא) שארבע מאות פרסה הלך אותו רשע, עמלק, בלילה אחד מהר שעיר באדום ועד המדבר, היכן שהיו ישראל. זו היתה מגמתו של עמלק בבואו להלחם עם ישראל, למנוע מהם את קבלת הנשק העצום הזה של התורה הקדושה.

ואז היתה המלחמה הנוראה בין בית ישראל לעמלק, ואומר משה רבינו ליהושע בן נון, 'צא והלחם בעמלק מחר'. רבותינו בזהר הקדוש עוררו שאלה גדולה, הלא משה רבינו היה המנהיג, ראש לבית ישראל, ואיך זה שעכשיו במלחמה הראשונה הוא שולח משהו אחר להלחם בעמלק?! הלא הוא צריך לעמוד בראש החזית ועליו לצאת להלחם, ולמה הוא שולח את יהושע?!

בוודאי שמושה רבינו לא השתמט וברח מהמלחמה, חלילה לחשוב כן. אבל, אומר הזהר, המלחמה היתה מלחמה כפולה. במלחמה דתתא, המלחמה שהיתה כאן במדבר, לה נשלח יהושע לצאת בראש המערכה ולחתוך ראשי גבוריהם של עמלק. אבל יש גם את השר של עמלק למעלה, מלחמה דלעילא, ואת המלחמה הזו - אומר משה רבינו ליהושע - אני אלחם. עמלק מגיע להכריז כפירה ומרידה בחי העולמים, ומשה רבינו נלחם כנגדו 'ויהי ידיו אמונה עד בוא השמש', אמונה נגד הכפירה של עמלק. 'אמונה' - 'בצלותא', אומר התרגום, כי התפילה היא שמכניסה אמונה. ואם שרו של עמלק יוכה בידי משה רבינו, ממילא ראשי גבוריו יפלו במדבר כמו זבובים בידי יהושע.

ומוסיף הזהר ואומר, למה נבחר דווקא יהושע לצאת למלחמה?! הלא היו עוד כאלו שהיו ראויים לצאת למלחמה, והרמב"ן מוסיף (במדבר יג, ד) שהיו בישראל אף כאלו שהיו גדולים יותר מיהושע, ולמה דווקא הוא יצא?! מפני שהוא 'נער לא ימיש מתוך האהל'. את עמלק אי אפשר לנצח אלא בנשק הזה, כי אין תרופה למכתנו כי אם בעסק התורה, ואין לך

דבר המחליש את כח הסטרא אחרא, הוא עמלק, כי אם בעסק התורה. יהושע היתה לו המעלה הזו שהוא לא זו ולא מש מבית המדרש, ולכן דוקא הוא נבחר להלחם בעמלק לצדו של משה. משה נלחם במלחמה למעלה, עם שרו של עמלק, ויהושע במלחמה של מטה.

הודאתו של השטן לרבי שמשון מאוסטרופולי הי"ד

וכאן הרמח"ל מגלה סוד וכותב, כמו שהוגד לנו בימי המנוח החסיד המקובל הגדול הרב רבי שמשון אוסטרופולי זצ"ל הי"ד, כשהיתה גזירה רח"ל בשנת ת"ח, וכמו שפתחנו שהשנה הזו היתה ראויה להיות 'תשובו איש לאחותו' כדברי הזהר, להיות עת גאולה וישועה, ולא זכינו בעוונותינו הרבים וקרה מה שקרה ונתכו גזירות קשות ואכזריות על בית ישראל, ורבי שמשון השביע את השטן ושאל אותו, על מה ולמה אתה מקטרג על עמנו בני ישראל יותר מכל האומות.

הלא שבעים אומות יש בעולם ובכל העולם חיים מליארדים של אנשים, אבל על בית ישראל באים כל הזמן צרות ורדיפות מה שאין לאף אומה אחרת. בכל מקום שיהיו שם בני ישראל, יבואו עליהם צרות. בארץ ישראל כשגלו, בצפון אפריקה כשקמו הישמעאלים ועשו טבח בקיירואן, בתוניס ועוד מקומות, ורבותינו הקדמונים כתבו קינות על זה, ומי שרואה את הקינות שכתבו האבן עזרא ועוד, לבו נקרע. רבינו הרי"ף בעת זקנתו בגיל תשעים הוצרך לברוח מעירו פס במרוקו יחד עם כל הישיבה שלו לספרד. אחר כך בארצות אשכנז עברו צרות נוראות, בגזירות תתנ"ו, ולאחר מכן בגזירות הצלבנים הארורים כשקהילות שלמות חרבו ורבים מרבותינו קדושי עליון, בעלי התוספות, נהרגו על קידוש ה'. ומי שקורא את הקינות של בני אשכנז לתשעה באב, הרי לבו נקרע לגזרים. וכך בכל הדורות ובכל המקומות שהיו שם ישראל, אם זו האינקויזיציה ואם זה השואה, תמיד עברו על בית ישראל צרות ורדיפות קשות ואכזריות.

השביע רבי שמשון את השטן ושאל אותו, מה אתה רוצה מעם ישראל?! מדוע ולמה אתה מקטרג על עם ישראל יותר מכל האומות?! חסר לך אומות?! לך ותקטרג על הסינים, על היפנים ועל ההודים. הם קיימים במליארדים, ומי צריך אותם?! לך ותקטרג עליהם!! למה אתה כל הזמן מקטרג על ישראל?!

והשיב לו, יתבטלו מכם שלשה דברים ואני אחזור מקטרוגי. אמר השטן לרבי שמשון, אם אתם תפסיקו משלשה דברים, אני מבטיח לך שיותר לא אקטרג עליכם. ואלו הן, שבת ומילה ותורה. אתה שואל אותי למה אני מקטרג עליכם כל הזמן?! אתה שואל אותי למה יש עכשיו כמו רבע מליון הרוגים בגזירות ת"ח ות"ט?! - הנה התשובה. אם תתבטלו משלשת הדברים הללו ותפסיקו לשמור שבת, מילה ותורה, שאלו הן שלשת הבריתות שיש בין ישראל להקב"ה, גם אני אחזור מקטרוגי, ואז תהיה לכם שלושה ולא יהיו לכם יותר צרות.

כשישמע רבי שמשון את הדברים, ענה מיד לשטן ואמר, יאבדו הן כהנה וכהנה ולא תתבטל אות אחת מתורתנו הקדושה. וכי זה מה שאתה מציע?! שלא נשמור שבת?! שנבטל ברית מילה, ושלא נעסוק בתורה?! חלילה לנו מזאת. נכון שנאבדו כרבע מליון אנשים ונהרגו במיתות משונות, אבל יאבדו הם ועוד כהנה וכהנה, ולא תהיה כזאת בישראל שנפסיק ונבטל את שלשת הבריתות האלו.

עד כאן המעשה הנורא בקדוש רבי שמשון מאוסטרופולי זצ"ל הי"ד. ואם כן נמצא, אומר הרמח"ל, שיש לנו כאן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי. ותבין ותדע שכל הקבלות שנתתי לך עד הנה אמת ולימוד תורתנו ליצר הרע ולסטרא אחרא סם המות, ולאחינו בני ישראל סם חיים. הנה לנו השטן בעצמו, מודה ואומר שכל מגמתו ומבוקשו הוא שנפסיק מלימוד התורה הקדושה. ואם הבעל דין בעצמו מודה בזה, מה צריך יותר מזה כדי לאמת את הדברים?! **והדברים** האלו צריכים להכנס לעומק לבנו, שנדע נבין ונשכיל, שרק ורק התורה היא הרפואה למכתנו, וכל השאר הם דברים שאין בהם ממש. אם רוצים אנחנו לבטל את הקטרוג אין לנו דרך אחרת כי אם בעסק התורה, כי לימוד תורתנו ליצר הרע ולסטרא אחרא הוא סם המוות, ולאחינו בני ישראל הוא סם חיים, כלשונו של הרמח"ל.

פעולתו של החתם סופר למנוע את החלשנה על תלמידי ישיבתו

לרבינו הגדול בעל החתם סופר זצ"ל, היתה ישיבה גדולה ומפורסמת בעיר פרשבורג, על שפת הדנובה. היה פלא בישיבה הזו, שעם היות בית המדרש קטן וצר, עם כל זה בישיבה הזו למדו מאות תלמידים, קרוב לארבע מאות, ונכנסו כולם לתוך בית המדרש.

איך זה יתכן?! רבינו הרשב"ץ ז"ל מרבותינו הראשונים ז"ל כותב בספר התשב"ץ (ח"ג סימן ר"א) שיש בירושלים בית כנסת אחד שיכנסו בה אלפי אנשים, וכל כמה שיכנסו לשם עוד ועוד אנשים, עדיין בית הכנסת איננו מלא ואפשר להכניס בו עוד אנשים. והחתם סופר באחת מתשובותיו (יו"ד סימן רל"ד) כותב על זה, "וה' יודע כי עיני ראו דבר זה, ולא אוכל לפרש מפני פריצי בני עמנו", ואמרו שהוא התכוון לישיבה שלו, שלמרות שהיה בית המדרש קטן וצר, למרות זאת נכנסו בו מאות תלמידים.

החתם סופר, מלבד היותו ראש הישיבה בפרשבורג ורב העיר, היה רבן של כל בני הגולה בדורו, והוא עמד בראש בית ישראל הן בהלכה ובפסק, הן בעמידה בפרץ נגד המשכילים הרשעים שלא יפרצו הגדרות, והן בכל הענינים כולם. ושם בעיר פרשבורג היה יהודי אחד רשע מרושע, שהיה מוסר ומלשין למלכות. שמו של היהודי הזה היה 'שמחה', זה שמו וזה זכרו לדראון עולם.

יום אחד פרסם המלשין הזה שהוא החליט למסור את כל התלמידים שבישיבה של החתם סופר למלכות, לא פחות ולא יותר, כדי שיגייסו אותם לצבא האוסטרי. התארגנה משלחת נכבדה ובאה אל הרשע הזה כדי לבטל את רוע הגזירה, וניסו להסביר לו את חומרת הצעד שהוא עושה ושכנעו אותו שיחזור בו. אותו רשע מרושע לא חלי ולא מרגיש, ואמר להם בזה הלשון: 'מחר כל התלמידים שבישיבה, התלמידים של החתם סופר, ילבשו מכנסים אדומים', זה היה צבע המדים של החיילים בצבא האוסטרי. 'אני', כך הדגיש בפניהם אותו רשע, 'בעל קשרים ויחסים טובים עם המלכות, וכבר לא פעם ולא פעמיים ששמעו בקולי. אני אדאג לכך שמחר בבוקר כל הבחורים בישיבה יהיו מגויסים, וכל הדיבורים האלו שאתם מדברים ומבקשים ממני שאמנע מכך - היה לא תהיה'.

שמעו את זה ורעדו מפחד. מה יהיה?! רצו מהר אל רבינו החתם סופר כדי לספר לו מה שהתרחש. הגיעו אל הישיבה, והנה החתם סופר עומד באמצע השיעור. מעולם לא קרה שהפסיקו את החתם סופר באמצע השיעור, שהרי הוא עוסק בתורה! וכי אדם יפסיק פתאום את החיים שלו?! כמו שאדם לא מפסיק את החיים שלו, כך, מי שידוע את ערך התורה, לא מפסיק מלימודו. אף על פי כן בגלל הנחיצות והחומרה שבדבר, אמרו העסקנים, 'הרי אין זה צורך רגיל, אלא פיקוח נפש! ולא פיקוח נפש של אחד אלא של רבים, של כל בני הישיבה'. הפסיקו את החתם סופר משיעורו ואמרו לו, 'כבוד הרב, תמחל לנו שהפסקנו אותך באמצע השיעור, מה שלא עשינו מעולם, אבל כך וכך המעשה. שמחה המלשין הזה אומר שהוא יפעל היום להלשין למלכות על כל הבחורים בישיבה כדי שיגויסו לצבא האוסטרי מחר. אנחנו ניסינו לפעול אצלו אבל לא עלה בידינו מאומה, וצריך שהרב יראה לנכון לפעול כדי להעביר את רוע הגזירה'.

מה עשה החתם סופר?! החתם סופר ענה להם בשתי מילים: "אני פועל", והמשיך את השיעור כרגיל. וכי מה חשבתם שיפעל?! זו הפעולה שהוא פועל, עסק התורה. המשיך החתם סופר את השיעור, וכשגמר את השיעור אמר, אני אלך אל המלשין הזה בעצמי. הרי הדבר הזה חמור מאין כמותו ועלול לגרום להרס מבצר התורה הישיבה, ואולי אם אלך אליו אצליח לדבר על לבו, שהרי גם לב אבן לפעמים שומע.

בא החתם סופר אל ביתו של אותו רשע, וראה אותו כשהוא שוכב בכורסא שלו כמו לורד, כולו מדושן ושבע עונג. נכנס החתם סופר, והרשע הזה לא קם לכבודו ולא חלי ולא מרגיש, ממשיך לשכב בזלזול. התחיל החתם סופר לדבר אתו, 'שמעתי שאתה רוצה למסור את כל תלמידי הישיבה למלכות. על מה ולמה?! מה עשוי?!' אמר לו המלשין הזה, 'אל תדבר אתי בענין הזה כי הוא כבר מנוי וגמור עמדי, שמחר בבוקר כולם ילבשו בגדים אדומים ויהיו חלק מחילי הצבא האוסטרי'.

החתם סופר ניסה לשכנע אותו וכשלא הועיל דבר הזהיר אותו שהוא מסתכן בנפשו, אבל ההוא בשלו, 'מחר בבוקר כולם יתגייסו לצבא'. פנה החתם סופר ויצא מביתו של המלשין הרשע הזה, ומיד כשיצא מביתו, נחלה הרשע הזה ב"חולי ההתכווציות", כמו שמובא בספרים. מה זה החולי הזה?! - כפשטו. התכווץ כמו אקורדיון, עולה ויורד... כולם ראו איך שנענש על שהמרה את פי הרב, שכן מיד בתוך כדי דיבור משעה שיצא החתם סופר, נחלה. רצו מהר מביתו של המלשין הזה אל החתם סופר לבקש להעביר את רוע הגזירה, אבל החתם סופר אמר להם, 'כבר מאוחר מדי'. אין עונשין אלא אם כן מזהירין, ובאתי אליו והזהרתי אותו, והוא לא שמע ולא נשמע, ועתה אין עוד מה לעשות'. התכווץ ההוא והתכווץ, מצטמק ורע לו, עד שלבסוף מת, ולמחרת, חלף המזימה שלו שבבוקר יגייסו את התלמידים, לקחו אותו לקבורה.

כשלקחו את הרשע הזה לקבורה, עצר החתם סופר את ההלוויה ואמר שהוא רוצה להספיד אותו. בכל אופן, אי אפשר לקבור אדם בלי להספיד אותו. מה הספיד החתם סופר?! אמר: 'שמחה שמחה, אתה רצית לעשות כך וכך לשיבה, ולא ידעת עם מה אתה משחק. עכשיו אתה כבר יודע, אבל אנחנו אומרים שמחה לארצך וששון לעירך'... כשאותך, שמחה, יקברו בארץ, יהיה ששון לעירך...

את המעשה הזה סיפר האדמו"ר בעל ה'דברי יחזקאל' זצ"ל, ויש עוד הרבה עובדות כאלו. ומה אנחנו למדים מהסיפור הזה?! את דבריו של הרמח"ל זצ"ל. הנה, באו אל החתם סופר והפסיקו אותו מהשיעור בגלל פיקוח נפש, ומה הוא אמר להם? "**אני פועל**". כי אין לך דבר שמחליש את היצר הרע ואת הסטרא אחרא כי אם עסק התורה, ולימוד תורתנו לסטרא אחרא סם המוות ולאחינו בני ישראל סם חיים, כדברי הרמח"ל.

חובתנו לחוסיף ולחרבות תורה בכמות ובאיכות

כמה טוב שנאמץ את דבריו של הרמח"ל ונחקוק אותם על לוח לבנו. הרי כולנו רוצים את טובת בית ישראל וכולנו רוצים לעזור לכלל ישראל. כאן למדנו את הדרך לפעול. מי שרוצה להביא חיים לבית ישראל, במה ישתדל ובמה יפעל?! בלימוד תורתנו.

כמה היה טוב אם היינו מוסיפים עוד ועוד שיעורי תורה והיינו מייסדים ומקימים עוד שיעורים, כמו למשל בימי שישי הארוכים בקיץ, ששיקעת החמה בשבע וחצי ואפשר לחטוף הרבה תורה ביום שישי אחר הצהריים, וכן בשבת עצמה, שלימוד תורה ביום שבת קודש שעה אחת כמו אלף שעות ביום חול (כמו שכתב רבינו גדול בספר בן איש חי שנה שניה פרשת שמות). כמה היה טוב אם היינו אוספים את אותם אלו שאין להם מנהיג ומכוון, נשמות שמסתובבות ברחובות בחוסר מעש ובאמת יכולים להתעלות ולהעשות גדולי ישראל

מופלגים, ומי שיש לו את היכולת להשפיע עליהם ולאסוף ולקבץ אותם לשיעור תורה, יהיה איזה חלק בתורה שיהיה, אם בהלכה, אם במשנה, אם בתורה ואם במוסר, כמה יהיה חלקו גדול בהצלת כלל ישראל מהסטרא אחרא.

זה בכמות, וכך גם באיכות. כשכל אחד מתאמץ בעת לימודו להבין נכונה, והוא עמל ויגע בתורה ולא קורא רק מקופיא בעלמא ומחפש דברים קלים, הרי הוא מוסיף בזה חיים לבית ישראל. גדולי רבותינו מסרו נפש על עמל התורה כדי להבין דבר על בוריו, וכל אחד יש לו שייכות בדבר הזה. והתוספת של לימוד התורה, הן בכמות והן באיכות, הוא הרפואה למכתנו, והוא הנשק האמיתי והיחידי שיש לנו נגד היצר הרע והסטרא אחרא, כהודאתו של השטן עצמו לרבי שמשון מאוסטרופול.

הוא מה שכתב הגאון רבי דוד טעביל זצ"ל בעל ה'נחלת דוד' בהסכמתו לספר המצויין 'חוסן יהושע' שהתחבר כדי לתת ללומד בו עצות איך להנצל מביטול תורה, שהיצר הרע מוסר נפש ומתאמץ ומשתדל בכל כוחו כדי לבטל את האדם מתורה, יותר ממה שמשתדל לבטל ממנו את המצוות כולם. והוא מה שאמר רבינו הגדול בעל החתם סופר זצ"ל, שהיצר הרע יתן לאדם שיתענה כל היום ויסתגף ויבכה ויתפלל בכל היום, והעיקר - שלא ילמד. מהתורה הוא הכי מפחד, כי 'לית לך מלה לתברא ליצר הרע אלא אורייתא' (זהר ח"א דף רב). ולכן אדרבה ואדרבה, אנחנו צריכים להתאמץ בריבוי עסק התורה, כי זה הדבר שישבור ויחסל את הסטרא אחרא משני העולמות, וכמו שאמר הרמח"ל, תבין ותדע כי כל הקבלות שנתתי לך עד הנה אמת, ולימוד התורה לסטרא אחרא הוא סם המוות ולאחינו בני ישראל הוא סם חיים, וה' יהיה בעזרנו.

חידושי תורה לפרשת בהר

א. בענין סמיכות יובל למכירה

ויקרא (כ"ה י'): "וקדשתם את שנת החמשים שנה, וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, יובל הוא תהיה לכם וגו', יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם וגו', בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו, וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך, אל תונו איש את אחיו, במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך, במספר שני תבואת ימכר לך".

ומבואר שהתורה סמכה פרשת מכירה לפרשת יובל, וראיתי דבר נכון בספר אור התורה ויקרא (בהוספות דף של"ו): "לפי מדרש רבה פרשת בהר [פ"ג ס"ו] שדרש וכי תמכרו דקאי על הגלות, יש לפרש הסמיכות ליובל, דהיינו מפני שלא שמרו שמיטין ויובלות לכן גלו, כמפורש בהדיא בתורה בויקרא (כ"ו ל"ד) אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה, ואתם בארץ אויביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה כל ימי השמה תשבות, את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה".

סוכה (מ' ב'): "אמר רבי אלעזר אין שביעית מתחללת אלא דרך מקח. ורבי יוחנן אמר בין דרך מקח בין דרך חילול. מאי טעמא דרבי אלעזר דכתיב בשנת היובל הזאת וגו' וסמך ליה וכי תמכרו ממכר, דרך מקח ולא דרך חילול. ורבי יוחנן מאי טעמא דכתיב כי יובל היא קדש מה קדש בין דרך מקח בין דרך חילול, אף שביעית בין דרך מקח בין דרך חילול. ורבי יוחנן האי כי תמכרו ממכר מאי עביד ליה מיבעי ליה לכדדבי יוסי בר חנינא דתניא אמר רבי יוסי בר חנינא בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית וכו' אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו ואת כליו שנאמר בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו וסמך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך וגו'. ורבי אלעזר האי קרא דרבי יוחנן מאי עביד ליה מיבעי ליה לכדתניא כי יובל היא קדש מה קדש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה", עד כאן הצעת הסוגיא.

ופירש רש"י ז"ל: "וסמך ליה וכי תמכרו ממכר, ודרשין סמוכין, למימרא דלא שייך בפירות לתפוס קדושת הדמים אלא על ידי ממכר: שנאמר בשנת היובל הזאת וסמך ליה וכי תמכרו ממכר, ודרשין סמוכין, שבשביל עונשה של שביעית תבא לידי כך". [ומדברי רש"י ז"ל כאן מתבאר דכשאומר התלמוד "וסמך ליה", היינו שהדבר נלמד על ידי מידת "סמוכין", וכן הוא ביבמות (ד' א') ורש"י שם, וסנהדרין (ע"ב א') ורש"י שם, וערכין (ל' ב'), וכן מפורש בתוספות מנחות (ע"ג א'), ובחידושי הרשב"א בבא קמא (פ"ג א') ע"ש. ודברי רבינו הרא"ש ז"ל בתוספותיו לכתובות (ל"ה א') ע"ש, לא הבנתי, והתוספות בכתובות שם שלא תירצו כדבריו חולקים עליו ע"ש, וגם מכל הנ"ל יוצא לכאורה שלא כדבריו ז"ל, וקצאתי וצע"ע].

והגאון הגדול רבי משה ן' חביב ז"ל בספרו כפות תמרים שם כה כתב: "ורבי יוחנן האי כי תמכרו מאי עביד ליה וכו', וכו', קשה מאי פריך דילמא רבי יוחנן לא דריש סמוכין, דהא פלוגתא דתנאי הוא ביבמות (ד' א') רבנן דרשי סמוכין ורבי יהודה לא דריש סמוכין אלא במשנה

תורה. ולזה יש לומר דדוחק לומר דרבי יוחנן אתי דלא כרבנן, דמסתמא כל תנאי ואמוראי דרשי סמוכין" ע"כ.

ועם שאיני כדאי כלל, בעניותי נעלם ממני מעיקרא מה זו קושיא והרי במקומות הרבה מבואר **דרבי יוחנן דורש סמוכין**, וכדלקמיה, ולכן התלמוד כאן היה פשוט לו כן ולכן הקשה קושיותו, ולא משום דמסתמא רבי יוחנן סובר כרבנן כדכתב בכפות תמרים וכו"ל.

הנה עיין ברכות (י' א'): "אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו כתיב מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, וכתיב לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה, הי מעשה הוה ברישא מכדי מעשה שאול הוה ברישא לכתוב ברישא. אמר ליה אתון דלא דרשיתון סמוכין קשיא לכו, אנן דדרשינן סמוכין לא קשיא לן, **דאמר רבי יוחנן סמוכין מן התורה** מנין שנאמר סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר, למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג, שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו, אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו, אלא הוה הכא נמי הוה". הרי מפורש שרבי יוחנן דורש סמוכין.

ועוד שם בברכות (ס"ג א'): "אמר רבי יוחנן למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות וכו', הרי שרבי יוחנן דורש סמוכין, וכן מפורש בכתובות (ל"ב ב') דרבי יוחנן דורש סמוכין ועיין שם בתוספות ורמב"ן ושיטה מקובצת, וכן מפורש בבא קמא (ק"ו ב') דרבי יוחנן דורש סמוכין עיין ברש"י (שם ד"ה היקשא) ודוק.

ובן מתבאר דרבי יוחנן דורש סמוכין בסנהדרין (צ"ח א') ובשבועות (י"ח ב'), ומצאתי גם מפורש במדרש ויקרא רבה (פט"ו ס"ו): "אמר רבי יוחנן למה נסמכה פרשת חלה לפרשת עבודה זרה" וכו', והובא בילקוט שמעוני שם (רמז תקנ"ד, ורמז תשמ"ח) ע"ש.

הרי לנו מבואר באר היטב בהרבה מקומות בתלמוד בבלי ובמדרש שהאמורא רבי יוחנן דורש סמוכין, ואין בזה שום פקפוק ודוק.

והנה בדרשת "סמוכין" מתבאר בדברי מהרש"א ז"ל בבא קמא (צ"א ב' ד"ה ויקח) דאין לחלק בין סמוכין ב"הלכה" לבין סמוכין ב"אגדה", ומאן דלא דריש סמוכין גם באגדה לא דריש, ולכן לא נמנעתי מלהביא סמוכין אף מדברי אגדה ודוק.

ובס"ד ראיתי דבר מעניין שרבי יוחנן שדורש סמוכין, הולך בזה בשיטת **כל רבותיו** שגם הם דורשים סמוכין, שמצאתי שכל רבותיו של רבי יוחנן דורשים סמוכין כדלקמיה בס"ד, ובודאי רבי יוחנן כרבותיו סובר, כי זה כלל גדול בתורה שהתלמיד סובר כרבו כנודע, והארכתי בזה בכל חיבוריי בס"ד.

הנה מצינו לרבו דרבי יוחנן, הוא רבי יהודה הנשיא הוא רבי, שדרש סמוכין כמפורש בבברכות (ס"ג א'), וכן מפורש בילקוט שמעוני ויקרא (פכ"ג רמז תרמ"ה). וכן רבי ינאי רביה דרבי יוחנן דורש סמוכין כמובא בילקוט שמעוני במדבר (פרק כ' רמז תשס"ג), וכן מצינו לחזקיה ברבי חייא רביה דרבי יוחנן שדורש סמוכין כמפורש במדרש תנחומא (פרשת נצבים סימן א'), עיין שם. [וחזקיה בשיטת רבו ואביו רבי חייא דדרש סמוכין כמפורש בילקוט שמעוני תהלים (פרק ג' רמז תרכ"ה) ע"ש].

וגם רבו דרבי יוחנן בר קפרא, דורש סמוכין כמפורש בתענית (כ"ז ב') וסנהדרין (ד' ב') ומדרש ויקרא רבה (פכ"ה ס"ח) וככתוב בליקוטם שם (דף רס"ב) ע"ש, וגם רבי יהושע בן לוי רביה דרבי יוחנן דריש סמוכין כמפורש בתענית (כ"ז ב'), וקידושין (ל' א'), ובמדרש ויקרא רבה (פכ"ד ס"ו) והובא בליקוט שמעוני ויקרא (פרק י"ט רמז תר"ב) ע"ש.

וזה שהתנא רבי יהודה הנשיא, היה רביה דרבי יוחנן מפורש בחולין (נ"ד א' וקל"ז ב'). ורבי ינאי רביה דרבי יוחנן מפורש בבבא בתרא (קנ"ד ב'), ועיין חידושי הרשב"א חולין (נ"ה ב'). וחזקיה רביה דרבי יוחנן כן כתבו במפורש התוספות גיטין (פ"ד ב') ועבודה זרה (נ"ד א') ומפורש בשבת (ק"ב ב'), ועירובין (כ"ד א'). ובר קפרא רביה דרבי יוחנן כן כתבו הרי"ף והרמ"ה בבא בתרא (קנ"ח ב'), ובפסקי הרא"ש (שם), ובפסקיו למסכת עבודה זרה (פ"ב סל"ג). ורבי יהושע בן לוי רביה דרבי יוחנן מפורש בירושלמי עבודה זרה (פ"ה ה"ז) דרבי יוחנן אומר על רבי יהושע בן לוי "יפה למדנו רבי", והרמב"ן ז"ל בחידושיו לעירובין (מ"א א') ובספר הזכות שלו יבמות (מ"א א') כתב שהטעם דהלכה כרבי יהושע בן לוי לגבי רבי יוחנן משום שהיה רבי יהושע בן לוי רבו דרבי יוחנן ע"ש, וכן כתב גם בשו"ת תשב"ץ ח"ג (סימן קנ"ד), ומסתייעים דבריהם מדברי הירושלמי הזה, ונתבאר במקומו בס"ד.

מכל מה שהבאתי לעיל בס"ד מתבאר באר היטב דהאמורא רבי יוחנן דורש סמוכין, ולכן בעניותי לא הבנתי דברי הגאון בעל כפות תמרים ז"ל, ולא ידעתי מדוע לא הזכיר לכל האמור, וצ"ב. [גם מה שכתב בכפות תמרים שם: "דמסתמא כל תנאי ואמוראי דרשי סמוכין" לענ"ד צ"ב וכתבתי במקומו בס"ד].

ובספר קרן אורה נדרים (ל"ב א') כתב בפשיטות דרבי יוחנן דריש סמוכין ולא הביא שום ראיה ע"ש, ובודאי סמך על מה שהבאתי, ועיין גם בספר חידושי הרג"ת (דמ"ח ע"ב) ודוק. ולא ידעתי מדוע בספר היקר מלא הרוצים (ערך סמוכין) כתב שרבי יוחנן דורש סמוכין וציין רק לההיא דסוכה ולא הביא לכל הנ"ל, וגם לא הזכיר לשום אחד מרבותיו דרבי יוחנן שהבאתי לעיל דדריש סמוכין.

ברכות (כ"א ב'): "אפילו למאן דאמר דלא דרשינן סמוכין במשנה תורה דריש", והגאון מהר"צ חיות ז"ל בהגהותיו שם כתב להסביר: "טעם הדבר כי בגיטין (ס' סע"א) נחלקו אם תורה מגילה מגילה ניתנה, או תורה חתומה ניתנה, ואם כן לרבי יוחנן דמגילה מגילה ניתנה, שוב אין שייך לדורש סמוכין, אחר שלא נאמרו מפי השי"ת בפעם אחת, שהרי התורה ניתנה לפרקים עד כלות ארבעים שנה, וזה שייך בארבעה ספרים אבל משנה תורה נאמר ביחד מאת ה', ומפני זה שוב דרשינן סמוכין", והגאון מהר"צ חיות ז"ל חזר וכתב כן גם בהגהותיו ליבמות (ד' א') עיין שם.

ועם שדפח"ח, לפי האמור הדברים תמוהים טובא, שהרי רבי יוחנן האומר מגילה מגילה ניתנה, ואף על פי כן הוא סובר דדרשינן סמוכין בכל התורה כנ"ל וצ"ע.

ומצאתי בספר שיטה מקובצת ברכות שם שכה כתב: "אפילו מאן דלא דריש סמוכין בכל התורה כולה במשנה תורה דריש. טעמא משום דמשנה תורה דברי משה הן, ואף על פי שכולן נאמרו מפי הגבורה, מכל מקום כיון שכבר נאמרו תחילה בסידור אחר, ועכשיו חוזר ואומר

בסידור אחר, ודאי כשסומך הדברים זה לזה לדרשא נסמכו, כיון שאינם סדורין בסידור ראשון", ועיין בדברי הרב המאירי ז"ל יבמות (ד' ב'), ובדברי הראב"ן ז"ל (סימן ד') שהובאו בהגהות מהר"ב רנשבורג ז"ל יבמות (ד' א'), ובשו"ת מהרש"ם ח"א (סימן ר"ג), ועוד שם ח"ג (סימן ר"צ), ואכמ"ל. ולבן גם פלא בעיני מה שהעלה מפלפולו בשו"ת גבעת הלבונה או"ח (סימן ו' אות ה' ד"ה ולכן) דרבי יוחנן סובר כרבי יהודה דלא דרשינן סמוכין ע"ש, ולא ראה לכל המקומות שהבאתי בס"ד שמפורש דרבי יוחנן דריש סמוכין וצ"ע.

ובעיקר דברי הגאון גבעת הלבונה ז"ל - קדמו בהגהות מהר"צ חיות לברכות ויבמות הנ"ל, וכבר כתבתי שלענ"ד הדברים צ"ע. [נמה שהעיר בגבעת הלבונה שם על דברי רש"י ז"ל ביבמות (ק"ו ב') שכתב דקיימא לן תורה חתומה ניתנה וכתב "והיא הערה עצומה ולא ראיתי מי שהעיר בזה" - הנה כבר עמדו בזה הגאון שאגת אריה ז"ל בספרו גבורת ארי יומא (ל"ז ב'), ובספר ערוך לנר יבמות שם על אתר וקדמו בכל ע"ש].

ומה שרצה לומר בגבעת הלבונה שריש לקיש דורש סמוכין - היה לו להזכיר שכבר כתב כן הרמב"ן ז"ל בחידושי לבבא בתרא (י"ד א') דריש לקיש דורש סמוכין ע"ש, ובס"ד במקום אחר כתבתי לסייע הדברים שריש לקיש דורש סמוכין מדברי המדרש בראשית רבה (ספ"ד ט"ו) ושם בפירוש מהרז"ו ורש"ש ועץ יוסף, ועוד במדרש שם (פס"ט ס"ח) ובפירוש מהרז"ו, ועיין מדרש תנחומא (פרשת ויקהל ס"ז) ושם בפירוש עץ יוסף ע"ש. [וצל"ע מה שרצה לומר בספר דברי שלמה (גוטמן סימן ע"ב דף ר"ג ע"ב) דריש לקיש לא דריש סמוכין ע"ש].

ועתה בשעת ההדפסה ממש מצאתי לגאון רבי יוסף זכריה שטערן ז"ל בספרו שו"ת זכר יהוסף מאמר תהלוכות האגדות (ר"פ ל"ב) שהביא דברי הגהות מהר"צ חיות יבמות (ד' א') הנ"ל והעיר מההיא דסוכה (מ' ב') דמבואר דרבי יוחנן דריש סמוכין, וזה סותר מכל וכל יסוד דברי מהר"צ חיות ז"ל כנ"ל, וכתב: "מכל מקום נוחא ליה לשנויי ברווחא לכדרבי יוסי בר חנינא דלא תיקשי על אוקימתא זו לכולי עלמא, ורק דנקט רבי יוחנן דמפורש כן לידידיה בין בדרך מקח בין בדרך חילול" עכ"ל.

ותמה אני על עצמי דאף דניהב ליה כל ידידיה מה שהוא דחוק לענ"ד, ונתיישב בזה ההיא דסוכה ומה נעשה בכל שאר המקומות הרבים שמבואר להדיא דרבי יוחנן דריש סמוכין וכדכתיבנא בס"ד, ומדוע הגאון זכר יהוסף ז"ל לא זכרם כלל וניחא ליה יסוד הנ"ל, וצ"ע.

ב. בענין ישראל יוכו לגאולת עולם גם כשלא יהיו ראויים

ויקרא (כ"ה כ"ח): "ואם לא מצאה ידו די השיב לו, והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל ויצא ביבול ושב לאחזתו".

ורבינו חיים נ' עטר ז"ל בספר אור החיים הקדוש שם כה כתב: "ואומרו ואם לא מצאה ידו די השיב, פירוש ואם יראה האדון כי אין כח בעם לסבול חבלים עוד, ורבו חובותיהם למעלה

ראש, ואפס בהם כח הסבל, והיה ממכרו עד שנת היובל, שהוא זמן המוגבל לגאולה בעתה, ואז יוצא ביובל ושב לאחוזתו, כי קץ הגלות ישנו אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו".

והנה מה שכתב: "כי קץ הגלות ישנו אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו", עיינתי בספר סגולת משה וספר נר למאור ולא ראיתי שגילו וחשפו מקור דבריו אלו, ובס"ד לענ"ד נראה שמקור הדברים במדרש פסיקתא דרב כהנא (פ"ה ס"ז): "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות, רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר קול דודי הנה זה בא, זה משה, בשעה שבא משה ואמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין, אמרו לו רבינו משה היאך אנחנו נגאלין, לא כך אמר הקב"ה לאבינו אברהם ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה, והלא אין בידנו אלא מאתים ועשר, אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם, אלא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות מדלג על הקיצים ועל החשבונות ועל העיכורים, ובחדש הזה אתם נגאלין החדש הזה לכם ראש חדשים.

ורבי נחמיה אמר קול דודי הנה זה בא, דודי זה משה, בשעה שבא ואמר לישראל בחודש הזה אתם נגאלין, אמרו לו רבינו משה היאך אנחנו נגאלין וארץ מצרים מלאה מטנופת עבודה זרה שלנו, אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בעבודה זרה שלכם, אלא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות, ואין הרים אלא בתי עבודה זרה היך מה דאת אומר על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו (הושע ד' י"ג), ורבנן אמרי קול דודי הנה זה בא זה משה, בשעה שבא ואמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין אמרו לו רבינו משה היאך אנחנו נגאלין ואין בידנו מעשים טובים, אמר להן הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים, ובמי הוא מביט בצדיקים שבכם, כגון עמרם ובית דינו, ואין הרים וגבעות אלא בתי דינים, היך מה דאת אמר אלקה וירדתי אל ההרים", ומפסיקתא דרב כהנא זו הובא כן גם במדרש שיר השירים רבה (פ"ב סכ"א וסכ"ב), ופסיקתא רבתי (פרשה ט"ו) עיין שם.

ואתא כסברת רבי יוחנן במסכת סנהדרין (צ"ח א'): "אמר רבי יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי, או כולו חייב, בדור שכולו זכאי דכתיב ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ, בדור שכולו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, וכתיב למעני אעשה", ועיין לרבינו הגדול החפץ חיים ז"ל בספרו צפית לישועה, וגוף הענין נתבאר במקומו בס"ד.

ג. בענין לא תעבוד בו עבודת עבד

ויקרא (כ"ה ט"ז): "וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבודת עבד וגו', לא ימכרו ממכרת עבד וגו', לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך".

ומפורש ששלוש אזהרות הזהירה כאן התורה גבי עבד עברי, האזהרה הראשונה "לא תעבוד בו עבודת עבד", דהיינו עבודה של גנאי שניכר ממנה שהוא עבד, כדפירש רש"י ז"ל, והשוה לדברי התרגום המיוחס ליונתן שם: "לא תפלח ביה כנמוסי פולחנות עבדיא", וכיוצא בזה כתב בספר החינוך (מצוה שד"מ): "שלא נעבוד בעבד עברי עבודה שיש בה בזיון גדול והכנעה

כדרך לעבוד כן בעבד עברי", ורבי יוסף בכור שור ז"ל בפירושו לתורה שם: "כתב לא תעבוד בו עבודת עבד, עבודה מבוזה כגון לנקות הרפת וכיוצא בזה" ודוק.

האזהרה השניה שהזהירה התורה כאן היא "לא ימכרונו ממכרת עבד", דהיינו שלא למכור עבד עברי בהכרזה ושלא יעמידנו על אבן המקדש, כדפירש רש"י שם, וכן הוא בספר החינוך (מצוה שמ"ה) ושאר מפרשים.

והאזהרה השלישית האמורה כאן בעבד עברי היא "לא תרדה בו בפרך", דהיינו שלא יעבוד בעבד עברי עבודה שלא לצורך כדי לענותו [רש"י], וכן עבודה שאין לה קצבה [רמב"ם וחינוך], ועיין בחיבורי הדר יעקב ח"ו סימן ל"ד - סימן מ' בענין לאו זה דלא תרדה בו בפרך עיין שם וצרף לכאן.

ולפיכך בעניותי לא זכיתי להבין דברות קדשו של רבינו הרשב"ם ז"ל שם (פסוק ט"ל) שכה כתב: "לא תעבוד בו עבודת עבר, לרדותו בפרך כעבד כנעני" עכ"ל. והרי דבר זה שלא לרדותו בפרך נאמר שם בסמוך בהדיא לא תרדה בו בפרך וכן"ל, ולדידיה דהרשב"ם ז"ל תרתי למה לי, ותו למה התורה הוציאה דין זה בשתי לשונות "לא תעבוד בו עבודת עבר", וכן "לא תרדה בו בפרך" וצ"ב.

ובאן לא יועיל לנו התירוץ שדרכו של הרשב"ם ז"ל לפרש לפי פשוטו ולא כדרשות חז"ל, שכאן גם לפי פשוטו הדבר צ"ב כנ"ל.

עוד דע שראיתי לרבינו הסמ"ק ז"ל (סימן רע"ו) שמנה רק ללאו שלא ימכרו עבודת עבד ותו לא, אבל לא מנה ללאו דלא תעבוד בו עבודת עבד, ולא ללאו דלא ירדה בו בפרך רצ"ע, וכתבתי כל זה למזכרת עד שנעייץ במפרשים, ובפרט בדברי הגרי"פ פרלא ז"ל וכעת אינם תחת ידי.

ד. בענין עבד כנעני

סיון תשס"ג.

ויקרא (כ"ה מ"ד): "ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה: וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה: והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו".

וּפִירְשׁ רִשְׁי ז"ל: "ועבדך ואמתך אשר יהיו לך, ואם תאמר אם כן במה אשתמש, בעבדי איני מושל. בשבעה אומות איני נוחל, שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה, אלא מי ישמשני, מאת הגוים הם יהיו לך לעבדים, אשר סביבתיכם, ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה".

ובקובץ התורני "אור ישראל" מאנסי סיון תשס"ג (גליון ל"ב דף קמ"ב) עמד חכם אחד הי"ו בתמיה וכה כתב: "על הפסוק ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגויים אשר סביבותיכם, פירש רש"י ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה ע"כ, ולכאורה יש להעיר

למה נקרא תמיד עבד "כנעני", הלא כנעני לא יכול להיות עבד, כי הרי נאמר בו לא כל נשמה וצ"ע", עד כאן דברי החכם המקשה הי"ו.

ובמכתב ששלחתי למערכת אז, [נדפס בקובץ אור ישראל גליון ל"ג דקמ"ו ע"ב] כתבתי שהחכם הנ"ל לפי שעה לא ראה דברי רש"י ז"ל עצמו במסכת קידושין (כ"ב ב' ד"ה שדה) שכתב: "וכל הגויים ככנענים משנמכר לעבד, שכל עבדים נקראין על שם כנען, משום דכתיב בו עבד עבדים" עכ"ל, ובזה אתי שפיר דברי רש"י ז"ל בפירושו לתורה כמובן.

ואבן בחידושי מהר"י בירב לקידושין שם מבאר כוונת רש"י כנ"ל: "ואיכא למידק האיך מותר לקנות עבד כנעני, והכתיב לא תחיה כל נשמה, הרגיש רש"י בקושיא ואמר דכנעני לאו דווקא, דכל האומות נמי מיקרי כנענים" עכ"ל.

ובבר מבואר כן לחד מן קמאי ז"ל בספר שיטה לא נודע למי שם: "עבד כנעני פירושו גוי אחד משאר האומות - חוץ משבעה עממין - שמכר עצמו לישראל, או שנשבה וקנאו ישראל, וקראו כנעני על שם שנקרא כנען עבד דכתיב ארור כנען עבד עבדים", וזה כפירוש רש"י ז"ל ודוק.

ועוד הוספתי במכתבי שם שיש לפרש עבד כנעני כפשוטו, דהיינו שהוא כנעני ממש, ולא קשיא הקושיא הנ"ל שהרי על הכנענים נאמר לא תחיה כל נשמה, והוא לפי דעת הרמב"ם ז"ל בהלכות מלכים (פ"ו ה"א) שכתב: "אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה, שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום, אם השלימו וקבלו שבע מצוות שנצטוו בני נח עליהן אין הורגין מהן נשמה, והרי הן למס שנאמר יהיו לך למס ועבדוך, קבלו עליהן המס ולא קבלו העבדות, או שקבלו העבדות ולא קבלו המס, אין שומעין להם עד שיקבלו שניהם וכו', ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצוות עושין עמהם מלחמה, והורגין כל הזכרים הגדולים ובוזזין כל ממונם וטפם ואין הורגין אשה ולא קטן שנאמר והנשים והטף זה טף של זכרים, במה דברים אמורים במלחמת הרשות שהוא עם שאר האומות אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה", ועיין בהשגות הראב"ד שם ובדברי נושאי כלי הרמב"ם שם.

ומבואר באר היטב שגם עם עמלק ושבעה עממים פותחין לשלום, ואם השלימו לפי התנאים דלעיל, אין הורגים אותם והרי הם עבדים, ולפי שיטת הרמב"ם ז"ל הזו נמצא שיש עבד כנעני ממש, והדברים כפשטן ודוק.

ועכשיו רואה אני שכבר כתב כן רבינו המאירי ז"ל קידושין שם: "אמר המאירי עבד כנעני והוא כל עבד שמשאר אומות שכולן מיוחסות דרך השאלה על שם כנעניים, ולא דוקא כנעני, ומכאן ואילך אין צורך למה שנתחבטו רבים בכנעני היאך אפשר לקיימו והלא משבעה עממין הוא ובכלל לא תחיה כל נשמה, ולא עוד שאף בכנעני דוקא אתה יכול לפרשה, באותו שהשלימו וקיבלו שבע מצוות, שבכל עממין שבעולם - חוץ מעמון ומואב שנאמר בהם לא תדרוש שלומם וטובתם - כשנלחמין עמהם קוראין להם לשלום תחילה, אם השלימו ויקבלו שבע מצוות משאירין אותם והיו למס ולשיעבוד ואין הורגין מהם אפילו נפש אחת אפילו היו משבעה עממין, ואם לא

השלימו או שלא רצו לקבל שבע מצות נלחמים בהם והורגין כל זכר שבהם ומשאירין הנשים והטף בשאר אומות, וכן בעמון ומואב אף בלא קריאת שלום אם לא השלימו תחילה מאליהם, אבל בשבעה עממין ובעמלקים כל שלא השלימו או שהשלימו ולא רצו לקבל שבע מצות הורגין את הכל, ועל זו נאמר לא תחיה כל נשמה וכו', ומכל מקום למדנו שאף בכנעני גמור יש מהם שאינם בכלל לא תחיה ומכל מקום עממין אלו כבר אבד זכרן ואתה יכול לפרשה בשאר אומות על הדרך שכתבנו תחילה, ועוד עיין לרבינו המאירי ז"ל סוטה (ל"ו א') עיין שם.

הרי שרבינו המאירי ז"ל פתח דעבד כנעני לאו דוקא ואינו אלא דרך השאלה והיא שיטת רש"י ז"ל, ואחר כך פירש שכנעני דוקא ובהשלימו וכשיטת הרמב"ם ז"ל, וזה כדכתיבנא בס"ד. נזו לשון רבינו החזקוני ז"ל בראשית (ט' כ"ה): "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו, שלא על ידי מלחמה, אבל על ידי מלחמה לא תחיה כל נשמה", ודוק היטב.

ורש"י ז"ל חלוק על הרמב"ם ז"ל וסבירא ליה שבשבעה עממים אין דין לקרוא להם לשלום, וכמפורש לו בפירושו לתורה דברים (כ' י') ועיין בארוכה בדברי הרמב"ן ז"ל שם, ודעת רש"י כראב"ד ז"ל, ולכך היה רש"י ז"ל מוכרח לפרש עבד כנעני לאו דוקא, ועיין היטב בדברי הרב המאירי ז"ל סוטה שם ובארוכה בלחם משנה על הרמב"ם שם ודוק. [וכבר הראיתי בס"ד במקומות הרבה שהראב"ד מפרש כרש"י וכך שיטתו, עיין בחיבורי מנוחת שלום ח"ד (סימן י"ד), ובס"ד שם בגליון הוספתי עוד ממקומות הרבה שהראב"ד כרש"י ז"ל].

ה. בענין שלא עשני עבד עברי או כנעני

י' אייר תשנ"ח.

ויקרא (כ"ה מ'): "ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך".

ובתב החסיד רבינו יונה גירונדי ז"ל בספרו שערי תשובה (ש"ג אות ס'): "ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך לא ישתעבד אדם בחבריו, ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו, לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה, אלא לרצונם ותועלתם, ואפילו להחם צפחת מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות עד ככר לחם, אבל אדם שאינו נוהג כשורה מתר לצוותו לכל אשר יחפץ".

ובן העתיק חד מן קמאי תלמיד הרא"ש ז"ל בספרו ארחות צדיקים (השער השמיני שער האכזריות): "ואם אתה איש ירא ואימתך מוטלת על הבריות, ומה שתצוה עליהם יראים להשיב פניך, היזהר בך מאד שלא להכביד עליהם המשא, ואפילו להחם צפחת המים, או לצאת בשליחות אל רחוב העיר לקנות רק ככר לחם. ועל זה נאמר בתורה: "ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך", ובזה הוזהרנו שלא יעבוד אדם בחבירו עבודה קשה, ולא יצוה עליו אלא דבר שעושה ברצונו ומדעתו". [וכבר כתבנו במקומו שמחבר ספר ארחות צדיקים השתית חיבורו במקומות הרבה על דברות רבינו יונה גירונדי ז"ל בספר שערי תשובה, וממנו חפר ואכל הרבה, עם שאינו מזכירו להדיא ואכמ"ל].

ומצאתי דבר חידוש בדברי חד מן תקיפי קמאי, מר ניהו רבה רבינו יהודה ב"ר יקר ז"ל, רביה דרבינו הרמב"ן ז"ל, בספר פירושו על התפילה ח"ב (בביאור ברכת השחר דף כ"א) שביאר ברכת שלא עשאני עבד: "ואפילו עבד ישראל, לפי שאינו ברשותו לקיים המצוות כראוי, שהם כל היום מכבידין עליו לעשות מלאכתו" עכ"ל.

ובעניותי איני מבין איך יתכן כגון דא, אין צריך לומר שאסור לעבוד בעבד עברי עבודת פרך, וגדרה לימדנו הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות עבדים (פ"א ה"ו): "כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך, ואיזו היא עבודת פרך זו עבודה שאין לה קצבה, ועבודה שאינו צריך לה, אלא תהיה מחשבתו להעבידו בלבד שלא יבטל, מכאן אמרו חכמים שלא יאמר לו עדור תחת הגפנים עד שאבוא, שהרי לא נתן לו קצבה, אלא יאמר לו עדור עד שעה פלונית או עד מקום פלוני, וכן לא יאמר לו חפור מקום זה והוא אינו צריך לו, ואפילו להחם לו כוס של חמין או להצן ואינו צריך לו אסור, ועובר עליו בלא תעשה, שנאמר לא תרדה בו בפרך, הא אינו עושה לו אלא דבר קצוב שהוא צריך לו" ע"ש.

אלא אף אם נאמר שאין האדון מעביד לעבדו העברי בפרך, מכל מקום איך יתכן שיכביד עבודתו על עבדו הישראלי בשיעור כזה שאין נותן לו לקיים המצוות, ומי התיר כהאי גוונא, והרי עבד עברי חייב בכל המצוות כולן זולת מה שהותר בשפחה.

ועיין בספר רבי דוד אבודרהם ז"ל (סדר ברכות השחר דף מ"א): "ומברך אדם בכל יום שלש ברכות, הראשונה שלא עשני גוי, מפני שאין הגוים כלום לפניו שנאמר כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו. והשניה שלא עשני עבד, מפני שאין העבד מצווה במצוות עשה שהזמן גרמא, ועוד שאין לו זכות אבות שלא עמדו אבותיו על הר סיני, ועוד שאין מאמינים בו דמרבה עבדים מרבה גזל, ועוד שאסור לישא בת ישראל וקרוב לגוי. נשאל הרמ"ה אם גר יכול לברך שלא עשני גוי, ושבויה שלא עשני עבד, והשיב כך ראינו שאין הברכה אלא על תחילת ברייתו של אדם, לפיכך אין הגר מברך שלא עשני גוי אלא כל זמן שהורתו ולידתו בקדושה, אבל השבויה מברך שלא עשני עבד שלא תקנו ברכה זו מפני העבדות עצמה, אלא מפני שאין העבד חייב במצות כישראל ואינו ראוי לבא בקהל, ופסול לכמה דברים", ועיין בדברי מרן ז"ל בבית יוסף או"ח (סימן מ"ו) עיין שם. **הרי** שרבותינו הקדמונים ז"ל ביארו ברכת שלא עשני עבד על עבד כנעני, ולא על עבד עברי כאשר פירש רבינו יהודה ב"ר יקר ז"ל, ובודאי מהטעם שכתבנו, והדבר צ"ב ואקצר.

ובני אהובי יקירי חו"ב רבי עמנואל שליט"א כה כתב אלי: "לענ"ד לא קשיא, דהא רבי יהודה בר יקר ז"ל לא כתב עבד עברי, אלא כתב עבד ישראל, ונראה כוונתו דהיינו עבד ישראל שהאדון שלו גוי, שנשתעבד אצלו, וזה כוונתו **שהם** כל היום מכבידין עליו וכו', ובזה לא קשיא שהלא אסור לעבוד בו בפרך.

וכוונתו ז"ל לומר רבותא, דאין צריך לומר שמברך על כך שאינו עבד "כנעני" שחייב במצוות רק כאשר וכו', אלא עוד נכלל בברכה זו שבח להשי"ת על כך שאינו עבד ישראל אצל גוי, שאף על פי ש"מחוייב" בכל המצוות ככל ישראל, מכל מקום אין "יכול" לקיימם כראוי, וזה השבח להשי"ת שגם עבד כזה לא עשאו, ודוק". עד כאן דבריו הי"ו, ועיין.

חידושי סוגיות

(יבמות ס"ב ב', ס"ג ב')

א. בענין פטירת תלמידי רבי עקיבא

[עדות ביעקב ח"ב סי' נג]

שניה שמא יבא ברד לעולם ויתקיימו האחרונות, וכו', כי אינך יודע אי זה יבשר".

וגם בדברי הרב ילקוט שמעוני מפורש שהגירסה רב נחמן בר יצחק, אלא שהביא לנו דבר חדש שרבי דוסתאי ב"ר ינאי אומר בכרת, ולכאורה קאי על פטירת תלמידי רבי עקיבא שמתו בכרת, ואינו מובן כלל מה נתכוין באומרו בכרת מתו, ומה זה פירוש למיתה רעה, וגם לא ראיתי גירסה זו בשום כתב יד, ואין אחד מרבותינו הראשונים ז"ל שיביא גירסה זו, וצ"ע.

שוב ראיתי שהוא שיבוש הדפוס, וכך צריך לומר רבי דוסתאי ב"ר ינאי אומר אם בכרת זורעת ברביעה ראשונה וכו', וכמפורש במקור הדברים במסכת אבות דרבי נתן (נוסחא א' פ"ג) ועיין גם באבות דרבי נתן (הוספה ב' לנוסח א' פרק ג'), ובא לבאר ולדרוש המקרא בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח את ידך, וכלל וכלל לא קאי על תלמידי רבי עקיבא וז"ב.

ובס"ד בחיבורי מנוחת שלום חי"ב (סימן ל"ז) הראיתי מקומות הרבה בתלמוד שהגירסה לפנינו רב נחמן גרידא, אבל הנוסח האמיתי והנכון הוא רב נחמן "בר יצחק", ובנוסח דידן נשמטו תיבות "בר יצחק" עיין שם המון דוגמאות, ובגליון שם הוספתי עוד בס"ד, ודון מינה לנדון דידן ודוק היטב. [ועיין

א.

יבמות (ס"ב ב'): "אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס, וכולן מתו בפרק אחד, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמם עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם רבי מאיר, ורבי יהודה, ורבי יוסי, ורבי שמעון, ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה, תנא כולם מתו מפסח ועד עצרת, אמר רב חמא בר אבא ואיתימא רבי חייא בר אבין כולם מתו מיתה רעה, מאי היא אמר רב נחמן אסכרה".

תחילה וראש נעמיד הגירסה הנכונה שמה שכתוב כאן רב נחמן, צריך לומר רב נחמן **בר יצחק**, וכן ראיתי בשבעה כתבי יד של התלמוד שהגירסה כאן רב נחמן **בר יצחק**, ואזיל לטעמיה דבסוטה (ל"ה ב') שעל שאמרו שם שהמרגלים מתו במיתה משונה וגם שם אמר רב נחמן בר יצחק באסכרה מתו, ודון מינה נמי הכא ודוק.

וראיתי בילקוט שמעוני קהלת על הפסוק בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח את ידך (רמז תתקפ"ט) שכך גרס: "תנא כלם מתו בין פסח לעצרת, אמר רבי חייא בר אבא ואי תימא רב אידי בר אבין כולם מתו במיתה רעה, אמר רב נחמן בר יצחק מאי היא זו אסכרה, רבי דוסתאי ב"ר ינאי אומר בכרת. אם אחרת זורעת ברביעה ראשונה אל תשב לך ברביעה

יצחק אמר אף אין וכו', ועוד שם (ר' א'), שבת (ט"ז ב', וכו"ז א', ול"ג א', וס"ג ב'), בבא בתרא (קכ"ו ב'), ע"ש.

ולאמור תראה דהגירסה בספרים שלפנינו בשבת (ל"ג ב') רב נחמן בר יצחק אמר אף השומע ושותק, היא הנכונה ומאושרת, וכמנהגו של רב נחמן בר יצחק לנקוט "אף" כנ"ל, והרב דקדוקי סופרים ז"ל (שם אות ק') לא שת דעתו הרחבה לזאת ולהכריע כן, וכן ראיתי בקטעי גניזה ובהרבה מכתבי יד של התלמוד שהגירסה שם רב נחמן בר יצחק ועיקר, ובמקומו הארכתי בקונטרס מיוחד בס"ד בביאור מטבעות הלשון של רב נחמן בר יצחק ואכמ"ל.

ב.

ונתעוררתי דיש להבין מדוע אכן נפטר ומתו תלמידי רבי עקיבא, דאטו "מפני שלא נהגו כבוד זה לזה" חייבים על זה מיתה, והיכן מצינו שעל כגון דא חייבים מיתה רח"ל.

וראיתי לשארי ראש הגולה הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספרו בן יהוידע שם שעמד בזה וכתב: "מה שאמרו מפני שלא נהגו כבוד זה בזה, קשה אין עון זה כדאי לחייבם מיתה. אך חיוב מיתתם היה מפני דנפיק מדבר זה חילול השם לפני המון העם, ועון חילול השם במיתה, דכתיב אם יכופר לכם העון זה עד תמותון, וכנזכר ביומא (פ"ו א') עכ"ל.

ובזאת ממש מצאתי שכתב רבינו הגדול בעל חפץ חיים ז"ל בספרו חובת השמירה (בפתיחה אות ח'): "זה הוא אפילו בסתם איש ישראל, וכל שכן אם הוא תלמיד חכם כמה מוטל החיוב עליו לשמור את דיבורו, ואם הוא עובר על לשון הרע ורכילות ואונאת דברים וכדומה, ונתפרסם הדבר בעיני ההמון, ממילא

עירובין (ע"ב ב') ודקדוקי סופרים שם (אות ס') ודוק היטב].

ואקבע כאן עוד דבר חדש בס"ד, דהנה בשבת (נ"ג רע"א) אמרו: "אמר שמואל והוא שקשורה לו מערב שבת, אמר רב נחמן מתניתין נמי דיקא, דקתני אין החמור יוצא במרדעת בזמן שאינה קשורה לו".

אבל היה ברור אצלי שגם כאן נפלה טעות ובמקום רב נחמן גרידא, וצריך לומר רב נחמן בר יצחק, ואמינא לה בס"ד כי דרך לימודי בתלמוד הקדוש ראיתי והתבוננתי שמידתו של האמורא רב נחמן בר יצחק לומר תמיד "מתניתין נמי דייקא", כמו שתראה שם במסכת שבת (נ"ז ב'), ועירובין (מ"ג א', וע"ב ב'), וביצה (כ"ו ב', וכו"ז א'), וגיטין (פ"ד א'), ובבא מציעא (צ"ד א'), ובכורות (כ"ו א', וכו"ח א') ע"ש. **ומינה** נמי יש לומר ולגרוס כאן בשבת הנ"ל, רב נחמן בר יצחק, ואכן כשבדקתי בספר היקר דקדוקי סופרים שבת שם ראיתי שהביא שבכתב יד של התלמוד הגירסה רב נחמן בר יצחק, ושכך העתיק בספר אור זרוע שבת (סימן פ"ג אות א') ע"ש, ואני מוסיף עד נוסף שכך הוא גם בפסקי הרי"ד שבת שם (דף רח"צ) רב נחמן בר יצחק, ותתן אמת ליעקב.

וממבע לשון זו "מתניתין נמי דייקא" שרגיל בה רב נחמן בר יצחק כנ"ל, מצטרפת לשאר מטבעות לשון שהיה רגיל בהם רב נחמן בר יצחק כמו "לצדיקין קתני", וכן "מסתברא", וכן "שניהם מקרא אחד דרשו", וכמפורש בחיבורי מנוחת שלום ח"ב הנ"ל, וכן מטבע "וסימנך" רגיל בלשונו של רב נחמן בר יצחק, כמו שבת (ס' א' וב'), תענית (י' א'), יבמות (כ"א סע"א), כתובות (ו' א'), בבא בתרא (קמ"ז א'), חולין (ק"ו א'), ערכין (י"א א'), נדה (מ"ה ב'), וכן לשון "אף", כמו ברכות (ה' ב') רב נחמן בר

השם, ואין מקיפין בחילול השם, וידוע לכל מה שאירע בימי התנא רבי עקיבא, שהיו לו כ"ד אלף תלמידים, והיה אז דבר ר"ל, ומתו כל הכ"ד אלף תלמידים, והיה העולם שמם מן התורה, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום, ומצא שם חמשה ושנאה להן, ועל זה נוהגים אבילות כל ישראל בכל שנה מפסח עד עצרת כידוע.

ואיתא התם שעונם היה על שלא נהגו כבוד זה לזה, ועתה נתבונן נא, דהלא רק אונאת דברים הוא, והוא רק לאו בעלמא ואין חייבים על זה מיתה בידי שמים, ולמה מתו, אלא שעל ידי זה נסבב חילול השם גדול בעולם, שתלמידי חכמים רבים זה עם זה ומבזים התורה ומצותיה לעין כל".

ומפורש דהני רבותינו תרי קראי ז"ל נקטו שתלמידי רבי עקיבא מתו בגלל שהיה במעשה שלהם **חילול השם** כנ"ל, ועם שאני כדאי כלל וכלל בעניותי תמה אני על עצמי, כי יש לי להבין חזא דהיכן נזכר שעל חילול השם חייבים מיתה, לא אמרו אלא שעון חילול השם הוא עון גדול ורק מיתה מכפרת עליו, אבל לא אמרו שעונשו מיתה, והשווה לדברי רבינו יוסף חיים ז"ל עצמו בספרו בן יהוידע שבת (ק"ד א') על אמרם כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה שכתב: "רצונו לומר אפשר שיבא לידי חיוב מיתה אם יודמן שמדבר זה יצא חילול השם הרבה, ואם כן החיוב הוא על חילול השם דכפרה שלו תלויה במיתה, כמו שכתוב אם יכופר העון זה לכם עד ימותוך" ודוק היטב.

ותו גם אם נאמר שעל עון חילול השם חייבים מיתה, עדיין קשה מדוע מתו תלמידי רבי עקיבא במיתת **אסכרה** הקשה מכל המיתות כאומרם בברכות (ח' א'), והרי מיתה שמכפרת

נתבזה כבוד שמים על ידי זה ונעשו כהפקר בעיניהם כל אלו הלאוין שתלויין בכח הדיבור ועל ידי זה עובר על ולא תחללו את שם קדשי שנעשו מצות ה' כהפקר בעיניהם, וכמה גדול עון זה בעיני השי"ת דאיתא ביבמות (ס"ב ב') כ"ד אלף תלמידים היו לו לרבי עקיבא, וכולם מתו מפסח עד עצרת על שלא נהגו כבוד זה בזה, והנה על עון אונאת דברים אין לנו חיוב מיתה, ועל כרחק מטעם שהיה על ידי זה **חילול השם** לפני ההמון, שתלמידי חכמים רבים זה עם זה, וכל מה שהאדם גדול יותר חילול השם הוא יותר נגדל, וכמו דכתיב בקרח שהמאתים וחמישים איש היו נשיאי עדה קרואי מועד אנשי שם, ורוצה לומר שממילא על ידי זה היה העון גדול יותר".

וגם בספרו זכור למרים (פרק י"א) כתב כן: "צריכים אנחנו להשתדל שנהיה אהובים זה לזה באמת, ונהיה מכבדין זה לזה, ויהיה נחת רוח להקב"ה ממנו, ועל זה נאמר הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, שזה מורה שסתם בני אדם אינם יודעים במה למצוא נחת רוח אצל הקב"ה, ומי שמתנהג בהנהגתו להפך מכל זה, שכל אחד מתגבר על חברו ואינו מתנהג בכבוד לגבי חברו, וכן בכל הענינים הוא נגד חברו, עונשו גדול מאד, ומצינו בתלמידי רבי עקיבא אף שהיו גדולים בתורה מאד, אכן מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, **נתחלל בזה כבוד שמים**, ופגעה בהם מדת הדין ומתו כולם במגפה בין פסח לעצרת, ועל זה מתאבלין כל ישראל בכל שנה בימי הספירה".

ובקונטרס "מכתבים ותקנות" לחיזוק שמירת הלשון, כתב רבינו החפץ חיים ז"ל: "נתרבה מאוד עון חילול השם על ידי זה, ומי יודע מה יהיה ח"ו הסוף מזה. הלא ידוע מה שאמרו חז"ל אחד שוגג ואחד מזיד בחילול

ולפי דרך מהרש"א ז"ל שעון תלמידי רבי עקיבא היה "דכל אחד דיבר לשון הרע", אתי שפיר ומצאנו טעם מדוע מתו, שהרי במסכת שבת (ל"ג ב') אמרו: "תנו רבנן **אסכרה** באה לעולם וכו' רבי אלעזר ברבי יוסי אומר על **לשון הרע** וכו', מכה זו [של אסכרה] מפני מה מתחלת בבני מעיים וגומרת בפה, רבי אלעזר ברבי יוסי אמר מפני שאוכלין בה דברים טמאין. דברים טמאים סלקא דעתך, אלא שאוכלין בה דברים שאינן מתוקנים", ופירש רש"י ז"ל: "דברים טמאים סלקא דעתך, וכי עונשה מיתה, דבשלמא לשון הרע עונשה מיתה דכתיב (תהלים ק"א) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית. מתוקנין מעושרים, שהטבל במיתה בידי שמים".

הרי שעל עון לשון הרע אכן חייבים מיתה אסכרה, ואחר שתלמידי רבי עקיבא נכשלו [וכמובן בדק מן הדק] בענין לשון הרע כדכתב מהרש"א ז"ל, לכן פגעה בהם מידת הדין ונענשו ב"מיתה" כמו שנענש מדבר "לשון רע", ושעונשו דייקא במיתת "אסכרה" כדאמרו במסכת שבת כנ"ל, דוק ועיין.

ואפילו על עון חילול השם, היא מיתה גרידא גם אם מת על מיטתו, וזו לשון הגאון בעל מנחת חינוך ז"ל (מצוה שס"ד אות כ"ז): "ועיין בספר יפה מראה יומא (שם) שחקר בהא דמיתה ממרקת על חילול השם אם דוקא מיתה בלא עת, אבל מיתה כדרך כל האדם אינה ממרקת, או בכל ענין ממרק, ומסיק דבכל ענין מיתה ממרקת ע"ש, וכן הדעת נותנת" עכ"ל, ומפורש בדבריו שכל מיתה ממרקת ואפילו מת על מיטתו בלא יסורין כלל, והוסיף שכן כתב הגאון מהר"ש יפה ז"ל בספר יפה מראה, וסיים שכך הדעת נותנת, ועיין בזה בחיבורי שובי השולמית ח"א (סימן ח') וצרף לכאן.

וראיתי לרבינו מהרש"א ז"ל יבמות שם שכה כתב: "מפני שלא נהגו כבוד זה לזה וכו', ולא חש כל אחד מהם על כבוד תורה של חבירו, דאין כבוד אלא תורה, ולכך מתו במידה זו כי היא חייך וגו', ואמרו שמתו במיתת אסכרה, דאפשר דכל אחד דיבר לשון הרע והיה מספר בגנות חבירו, וסימן ללשון הרע אסכרה כדאמרין בשבת (ל"ג סע"א) "עכ"ל.

ב. בענין פרו ורבו בעת הגזירות רח"ל

[הדר יעקב ח"ה סי' ז']

כאן, ועיין למהר"ל ז"ל בגור אריה כאן ונתבאר בקונטרס מיוחד בס"ד.

ואם היתה לנו רשות לומר היינו אומרים שעל פי מידת סמוכין זו, יש גם לדרוש שבזמן הגזירה ששופך דם האדם באדם דהיינו שדם ישראל נשפך רח"ל אתם פרו ורבו, וכההיא שאמרו ז"ל במדרש תנא דבי אליהו רבה (פרק כ"ג): "כשהיו ישראל מלין את בניהם במצרים, היו המצריים אומרים להם למה אתם מלין את

בראשית (ט' ו'): "שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם, ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה". **יבמות** (ס"ג ב'): תניא רבי אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך, וכתוב בתריה ואתם פרו ורבו".

ודרשת רבי אליעזר ממידת סמוכין נפקא כדפירש הרמב"ן ז"ל בביאורו לתורה

והיינו דקא משמע לן קרא דאף בזמנים כאלו דם האדם נשפך אתם פרו ורבו ותעשו המוטל עליכם לשאת נשים ולהוליד בנים ובהדי כבשי דרחמנא למה לן ודוק היטב.

ותלי"ת נתתי הודאה על חלקי ושמחתי מאוד למצוא בזה דברים יותר מאירים ומשמחים מרבינו הכהן הגדול רבי מאיר שמחה זצ"ל בספרו המופלא משך חכמה כאן שכה כתב: "שפך דם האדם כו", ואתם פרו ורבו כו', שטחיות הכתובים עפ"י הברייטא בבא בתרא (ס' ב') בדין שנגזר על עצמינו שלא נישא נשים כו' ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלים מאיליו, ולא על ידי גויים רש"י, לזה אמר כי אף בשעת שיש חרב ושפיכת דם הרבה אין לכם להביט על זה, כי אני אדרוש את נפש האדם ושפך דם האדם דמו ישפך רק אתם פרו ורבו, ולא תאמרו כי למה נלד לבהלה ולכליון מוטב שיהיה כלה מאליו, אין לכם להביט על זה.

ולבן בספר שאלתות דרב אחאי (פרשה ברכה סימן קס"ה) כתוב דמצוה ליקח נשין ולהוליד בנים מקרא דירמיה (כ"ט ו') דאמר קחו לכם נשים והולידו בנים כונתו דאף בעת הגזירה והגלות מצוה לפרות ולרבות כמו ירמיה שצוה לבני הגולה בבבל, ועיין בזה בהגהות מיימוני (הלכות אישות פרק ט"ו אות ד') ודוק היטב.

עד כאן דברות קדשו זיע"א, ותלי"ת שבעיקר הדבר זכינו לדעתו הרמה, כן יעזרנו השי"ת לכוין לאמת תמיד אנס"ו.

בניכם, והלא לאחר שעה יהא משליכין אותו בנהר, ואומרים להם ישראל אנחנו נמול אותם ואחר כך עשו להם כרצונכם. וכשהיו ישראל עושין שבעת ימי המשתה, היו המצריים אומרים להם למה אתם עושים שבעת ימי משתה והלא לאחר שעה מוציאין אותו לעינוי, ואמרו להם ישראל אנחנו נעשה שבעת ימי משתה ואחר כך עשו לנו כרצונכם, המת ימות, והנהרג יהרג, והבא בחיים יחיה.

כל אותן דברים היו המצריים מחרפין אותם את ישראל ומכין אותם ופוגעין להם וסוערין להם, ואין לישראל מנוס מפניהם, שנאמר תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו וגו' כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך וגו' כי דכיתנו במקום תנים, תנים זה פרעה מלך מצרים וכל המצריים, ותכס עלינו בצלמות אלו חיים של צער, אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר וגו' כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה עורה למה תישן וגו' בזמן שישראל עושין רצונו של אביהם שבשמים מה נאמר בהם הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכשואין עושין רצונו של מקום מה נאמר בהם עורה למה תישן וגו'.

ומפורש שהיו מצריים מונין מחרפין ומקנטרין את ישראל על שבעת הגזירה היו נושאים נשים ומולידין בנים ומלים אותם, וטענו בני מצרים מה בצע ותועלת בדבר והלא ישליכון בנהר ויוציאון לעינוי וכו'.